Turkish Studies *Social Sciences*

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1289-1306

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22999

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 03.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.08.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (29.05.2019)- Referee 2 (18.05.2019)

This article was checked by intihal.net.

BİR ETİK DAVRANIŞ İLKESİ OLARAK HESAP VERME SORUMLULUĞUNA DAİR KUTADGU BİLİĞ'DE SÖYLENİMİŞ BAZI BEYİTLER ÜZERİNE

Emrah BİLGİN - Ali YILDIRIM***

ÖZ

Son dönemlerde gelişen yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte devlet yönetiminde daha şeffaf ve açık bir yönetim anlayışının benimsenmesi, yönetimde etik kavramını gündeme getirmiştir. Bu anlayış ile kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranış ilkelerinin belirlenmesi ve yönetimde etik kültürünün yerleştirilmesi amacıyla Kamu Görevlileri Etik Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun belirlediği etik davranış ilkelerinden biri de hesap verme sorumluluğudur. Hesap verme sorumluluğu, Türk-İslam tarihinin çeşitli dönemlerinde devlet ve yönetim üzerine yazılan kimi eserlerde de değinilen bir kavramdır. Bu eserlerden biri de Balasagunlu Yusuf Has Hacib tarafından 11. asırda telif edilmiş ve Türk-İslam tarihinin başlıca ürünlerinden biri olan Kutadgu Bilig adlı eserdir. Eserde devlet anlayışı, siyaset ve ahlâk kuralları üzerinden işlenmiştir. Bir toplumun ideal devlet yönetimine sahip olması ile refaha kavuşturulması için uyulması gereken kuralları içeren; ayrıca idareciler ve halk için bir başvuru kitabı olarak nitelendirilebilecek olan eserde bugün etik davranış ilkeleri olarak bilinen ve devlet yönetiminde uyulması gereken kurallara dair de önemli bilgiler yer almaktadır. Bu çerçevede çalışmada bir etik davranış ilkesi olarak hesap verme sorumluluğuna hangi açıdan yaklaşıldığı, Kutadgu Bilig'de yer alan beyitler üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda ise kamu yönetiminde etik davranış ilkelerinin önemli bir maddesi olan hesap verme sorumluluğuna, bize ait olan kültür ve geleneğe göre ilk

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: bilginemrah@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: yildirim.ali@hotmail.com

sıraya yerleştirilebilecek olan yeni bir boyut eklenmesi gerekliliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Devlet Yönetimi, Etik Davranış İlkeleri, Hesap Verme Sorumluluğu.

ABOVE SOME COUPLETS IN KUTADGU BİLİĞ AS A PRINCIPLE OF ETHICAL BEHAVIOR ABOUT ACCOUNTABILITY

ABSTRACT

The adoption of a more transparent and open management in the state administration with the new public management approach that has developed in recent years has brought the concept of ethics in management to the agenda. With this understanding, the Ethics Committee of the Public Officials was established in order to specify the principles of ethical behavior that public servants should follow and to place the ethics culture in management. One of the principles of ethical conduct determined by the board is accountability. The accountability is also referred to in some of the works written on state and management in various periods of Turkish-Islamic history. One of these works is Kutadgu Bilig which was written by Yusuf Has Hacib in the eleventh century and is one of the first products of Turkish-Islamic history. In the work, the concept of state has been studied through the rules of politics and morality. The work, which contains the rules that must be followed for the prosperity of a society with the ideal state administration and which can also be described as a reference book for the administrators and the public, contains important information about the rules that must be followed in the state administration today, which are known as ethical principles. In this context, it is tried to examine the approach to accountability as an ethical behavior principle in the study by means of the couplets in Kutadgu Bilig. As a result of this study, it was revealed that a new dimension which is an important element of ethical conduct principles in public administration and can be placed in the first place according to our culture and tradition should be added to public accountability.

STRUCTURED ABSTRACT

The importance of ethical behavior principles from social life to family life in every field has increased and it has taken its place in the literature as the principles of behavior that must be followed in business life. Therefore, the principles of ethical behavior have started to affect all areas of life. This situation also puts forward the importance of the need for these ethical behaviors. The importance and adoption of the ethical behaviour of the public servants who serve the citizens in Turkey and who bear this responsibility on them is particularly important in terms of ensuring the trust of citizens in the state and institutions. On the other hand, in order to analyze complex moral dilemmas and to provide a discipline in solving these dilemmas, it was thought that the personnel

at all levels of government management should act in accordance with ethical principles. Based on these thoughts the “Public Officers Ethics Committee” was established in order to determine and apply ethical principles such as transparency, impartiality, honesty, accountability, and public interest that are required by public officials in Turkey and according to the authorization given by the Law, principles of ethical conduct was prepared by the “Public Servants Ethical Conduct Principles with Regulation on Application Methods and Conditions”.

In the second part of the “Public Servants Ethical Conduct Principles with Regulation on Application Methods and Conditions”, which was enacted by the “Public Officers Ethics Committee” on 13.04.2005, the principles of ethical behavior which must be complied are listed in the articles between the 5 and 22 according to this, principles of ethical behavior are expressed in public service awareness, public awareness of service, compliance with service standards, commitment to purpose and mission, honesty and impartiality, respect and security, courtesy and respect, notification to the competent authorities, avoidance of conflicts of interest, not using the duties and authorities for the sake of benefit, prohibition of receiving gifts and interest, using of public goods and resources, avoidance of extravagance, to provide binding statements and untrue statements or information, transparency and participation, accountability of executives, relations with former civil servants, declaration of property.

As stated in the regulation, one of the principles of ethical behavior that the public service providers should be subject to is the accountability of the managers. The concept of accountability has existed in every period of the history of political life. However, in the modern period, it is emphasized that it is a concept pointing to the existence of democracy when it is taken into consideration in the direction of the citizens' rights or their expectations from public administration. In this context, the concept of accountability gives rise to a democratic rights for citizens to know the work done.

Many definitions have been made in the literature on accountability, but when we look at the definitions made, it is seen that most of the researchers describe the concept in a similar way. However, the definition of accountability, which can be agreed upon by all, is that it makes a statement to the authorities in which anyone is responsible for their actions. Accountability is a concept that demonstrates responsibility for activities or non-realization of activities.

Although the principles of ethical behavior appear in our management approach and start to settle in the 2000s, most of the works written in the field of government and administration in various periods of Turkish-Islamic history have included the principles of ethical behavior. When we look at the tradition of Turkish-Islamic history and the works put forward, it is seen that importance has always been given to the ethical principles in order to protect the citizens and to ensure the continuity of the state. Kutadgu Bilig is considered to be the first example of the type of political treatise, written by Yusuf Has Hacib in the eleventh century, written in Hakaniye (Chagatay) dialect of Turkish language, which is considered to be the main work of Islamic Turkish literature and

the work contains important information about the principles of ethical conduct.

Kutadgu Bilig has revealed the internal aspect of Turks and their administrative and political views. In this way, the work includes the literature and language of Turkish communities shaped around the Islamic civilization and the necessary information for the recognition of the social and political structure of the Turkish State. Furthermore, in Kutadgu Bilig, it has been emphasized that the relationship between the individual and society can be managed in a balanced way and how the state can be managed better and with which approaches the social welfare can be revealed.

In the eleventh section of Kutadgu Bilig, the author has provided information about the identities of the persons involved in the work. As it is known Kün-Toğdı is representative of law and justice, Ay-Toldı is representative of happiness, Ögdülmiş is representative of mind and Odgurmuş is representative of the end of the world affairs. Being a book of advice is one of the leading qualities of Kutadgu Bilig. The main aim of writing the work is to explain the issues related to the state and its organizations. The advice given by the work in this regard is listed as to be attached to Allah, not to forget the death and the Hereafter, to appreciate intelligence and knowledge, to educate the children, to learn by listening and reading, to look for righteousness in every work, to have clean thoughts, not to be devoted to the world and temporary pleasures, to controll the tongue, throat and himself, to avoid from using force, theft, lies, drink, injustice, rude words, gossip, babbling and hurriedness; being patient, generous and benevolent; not expecting goodness; to provide discipline, right law, order and justice; to be firmly committed to chastity and honor, not to make bad friends and to disagree with the deviators, to respect the elder and to the woman, to show compassion to the children, to show mercy to the servants, to be tied to the customs and traditions, to be moderate in all things, to do planned business; always being calm, satiated and modest, trying to leave a good name.

In Kutadgu Bilig, elements such as knowledge, reason, and justice were evaluated through ethics and given information about how the state could best be managed. With the idea of contributing to the related literature, the responsibility of accountability as an ethic behavior principle was tried to reveal the approach to accountability by analyzing through the couplets. In addition, the dimensions of the statements and accountability dimensions have been examined and as a result of the review, a new dimension should be added to the public accountability, which is an important element of ethical behaviour principles in public administration. On the other hand, this new dimension should be first in line with our culture and tradition.

In order for rights to be exercised between the governing and the governed, the elements constituting the state must fulfill their responsibilities in the work they do against each other. At this point, accountability is not only about responding to the people concerned; they also need to be accountable for any negative consequences. In the work accountability has been explained through the issues such as accountability to the creator, not to be awake after the wishes and desires, caring about human beings and good treatment to people, not to

harm to anyone and disobeying bad people, the deterioration of the works and the principles that should be observed and obeyed by the government officials.

In Kutadgu Bilig, it is stated that the people who are required to give account and especially the ruler are responsible for their works. Then it was expressed in various couplets to which they would account for the creator as a result of their responsibilities. Responsibility for accountability expressed in the couplets to which the counsel was given to the ruler; the sinner who acts according to his own desire and spends his life by eating and drinking is said to say that one day God will ask for their account. Together with these, it is emphasized that today's account will be asked tomorrow and therefore the right action should be taken considering the future. It is stated that the person who wants to be happy on the day of the account should apply the law correctly and honestly to the citizens.

Another issue that is mentioned in the work is that the servants should be treated in good condition and should be given jobs according to their powers. Because it is stated that for these the account will be asked too. Considering the accountability accounted for in the work, it is seen that the person who is interested in the duty of the state, particularly the ruler is accounted for the creator. Therefore, it is thought that a new dimension which can be named as “Obligation to Account to Creator” and can be added to accountability.

Keywords: Kutadgu Bilig, State Government, Principles of Ethical Behaviors, Accountability.

1. Giriş

Sosyal yaşantıdan aile hayatına yaşamın her alanında önemi giderek artan etik ilkelerin iş hayatında da uyulması gereken ilkeler olarak literatürdeki yerini alması, söz konusu etik davranışlara olan ihtiyacın önemini de ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye’de vatandaşlara hizmet etmek üzere görev alan ve bu sorumluluğu üzerinde bulunduran kamu personellerinin etik davranışları önemsemeleri ve benimsemeleri, vatandaşların devlete ve kurumlara olan güveninin sağlanması açısından oldukça önemli görülmektedir. Diğer taraftan karmaşık ahlâkî ikilemlerin analiz edilmesi ve bu ikilemlerin çözümünde bir disiplin sağlanması bakımından devlet yönetiminin bütün kademelerinde görev alan personellerin, etik prensiplere göre hareket etmelerinin gerektiği düşünülmüştür. Bu düşüncelerden hareketle Türkiye’de kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkelerini belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere 25.05.2004 tarih ve 5176 sayılı kanunla “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” kurulmuş, kanunun verdiği yetkiye istinaden kurulca hazırlanan “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile de etik davranış ilkeleri düzenlenmiştir.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından 13.04.2005 tarihinde çıkarılan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te ikinci bölümde 5-22. maddeler arasında uyulması gereken etik davranış ilkeleri sıralanmıştır. Buna göre etik davranış ilkelerinden biri de *yöneticilerin hesap verme sorumluluğu* şeklinde belirtilmiştir.

Türk-İslam tarihinin çeşitli dönemlerinde devlet ve yönetim alanında kaleme alınan eserlerin çoğunda etik davranış ilkelerine yer verilmiştir. XI. yüzyılda Yusuf Has Hacib’in kaleme aldığı, İslamî Türk edebiyatının başlıca eseri olarak görülen, Türk dilinin Hakaniye (Çağatay) lehçesinde mesnevî

nazım şekli ve aruz ölçüsüyle kaleme alınan ve ayrıca siyâsetnâme türünün de ilk örneği olarak kabul edilen Kutadgu Bilig adlı eserde de etik davranış ilkelerine dair önemli bilgiler yer almaktadır. Kutadgu Bilig’de bilgi, akıl, adalet gibi unsurlar ahlâk üzerinden değerlendirilmiş ve devletin en iyi bir biçimde nasıl yönetilebileceğine dair bilgi verilmiştir. Çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması düşüncesinden hareketle etik davranış ilkesi olarak hesap verme sorumluluğu, eserde yer alan beyitler üzerinden incelenerek hesap verme sorumluluğuna hangi açıdan yaklaşıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Etik Davranış İlkesi Olarak Hesap Verme Sorumluluğu

Etik kavramı, bireylerin nasıl davranmaları ve yaşamlarını nasıl sürdürmelerine ilişkin sorularına yanıt veren görüşleri açıklamaya çalışan ve çözümleyen bir felsefe dalı olarak ortaya çıkmıştır (Stroll vd., 2008, s. 8). Etiğin, felsefe dalı olarak belirtilmesi onun belli kurallar çerçevesinde sergilenen insan davranışlarını, ahlâk ve normlara uyma yükümlülüğü içerisinde bilimsel olarak incelemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca etik, toplumların kontrol edilmesinde, ahlâkî davranışların sistemleştirilmesinde ve hukuksal bir yapı içinde düzenlenmesinde önemli roller üstlenmektedir (Gök, 2008, s. 6). Temelde ahlâka ilişkin sorun ve yargılarla ilgilenen etik kavramı (Frankena, 2007, s. 22), bireyin davranışlarının manevi boyutuna dikkat çekmektedir (Kant, 2007, s. 91). Bu yönüyle etik, bireyi vicdanı ile hareket etmeye yönlendirmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde etik davranışa yönelik ilkelerin daha önceki zamanlarda siyaset kavramıyla birlikte işlendiği yönetim faaliyeti sergileyen bireylerin davranışlarının ahlâk anlayışı çerçevesinde değerlendirildiği ileri sürülmektedir (Ateş & Oral, 2003, s. 58). Günümüzde ise sorumluluklarının bilincinde olan bireylerin davranışlarını, iletişim yöntemlerini ve toplumsal aidiyet duygusu taşıyan bütün bireyleri ilgilendirmektedir (Pieper, 1999, s. 19).

Küreselleşen dünyada ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda sınırların kalkması, bu alanlardaki değişimi de beraberinde getirmiştir. Devletlerin siyasalarında buna yönelik gerçekleşen değişimler karar merciinden uygulayıcılara kadar yönetimde de kendisini göstererek sergilenen davranışlara yön vermeye başlamıştır. Özellikle devlet yönetimi alanında yaşanan gelişmelerle birlikte ortaya çıkan yeni anlayış, kamusal yapıların ve davranışların yeni kamu yönetimi ya da yeni kamu işletmeciliği olarak ifade edilen yönetim anlayışlarına göre uyarlanmasını gerekli kılmıştır. Bu gereklilikten hareketle devletler, ortaya çıkan bu anlayışlar çerçevesinde kendilerini yenilemeye çalışmışlardır.

Kurumsal anlamda yaşanan değişimler ile birlikte birtakım sorunlara farklı çözüm önerileri sunulması anlamında bazı yenilikler de getirilmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde getirilen Kamu Görevlileri Etik Kurulu ve kurulun çıkardığı Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik bu yeniliklerden biridir. Kamu görevlilerinin etik ve ahlâkî kurallar dairesinde hareket etmeleri, birtakım sorunların çözülmesinde hatta söz konusu sorunların ortaya çıkmalarının önlenmesinde önemli olduğu vurgulanmış ve buna yönelik etik davranış ilkeleri belirlenerek kamu görevlilerinin bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermeleri sağlanmıştır.

Kamu görevi hizmetini yerine getirenlerin tabi olmaları gereken etik davranış ilkelerinden biri de yöneticilerin hesap verme sorumluluğudur. Hesap verebilirlik kavramı, siyasî yaşam tarihinin her döneminde var olmuştur. Ancak modern dönemde ise vatandaşların kamu yönetiminden beklentisi ya da hakları doğrultusunda ele alındığında demokrasinin varlığına işaret eden bir kavram olduğu vurgulanmaktadır (Fatemi & Behmanesh, 2012, s. 46). Bu bağlamda hesap verebilirlik kavramı yapılan işlerin bilinmesi noktasında vatandaşlara demokratik bir hak doğurmaktadır.

Hesap verebilirliğe ilişkin literatürde birçok tanım yapılmıştır; ancak yapılan tanımlara bakıldığında araştırmacıların çoğunun kavramı benzer şekilde tanımladığı görülmektedir. Bununla birlikte herkesin üzerinde mutabık olabileceği hesap verebilirlik tanımı, herhangi birinin eylemleri için sorumlu olduğu otoritelere açıklamada bulunmasıdır (Jones, 1992, s. 73). Hesap verebilirlik,

gerçekleştirilen faaliyetlere ya da faaliyetlerin gerçekleştirilmemesine ilişkin sorumluluğu ortaya koyan bir kavramdır (Roberts, 2002, s. 658).

Hesap verebilirlik anlayışı, etik davranış ilkeleri kapsamında hesap verme sorumluluğu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda hesap verme sorumluluğu, ilgili kişilere cevap verebilir olma, gelebilecek eleştirileri dikkate alma, talepleri değerlendirme ve meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı sorumlu olmayı ifade etmektedir (Özer, 2012, s. 380). Yeni kamu yönetimi anlayışına geçiş ile birlikte şeffaf ve hesap verebilir bir yönetimin benimsenmiş olması, hesap verme sorumluluğunun önemini giderek artırmıştır. Diğer taraftan görevlilerin uyması gereken etik davranış ilkeleri içinde hesap verme sorumluluğunun yer alması da bu ilkenin kamu yönetimi sisteminde önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kamu yönetiminde tek tip hesap verme sorumluluğundan bahsetmek mümkün değildir. Ancak kamu yönetimi açısından genel anlamda ele alınacak olursa hesap verme sorumluluğu, kamu görevlilerinin kendilerinden beklendiği gibi davranıp davranmadıklarının ortaya konulabilmesi olarak tanımlanabilir (Şahin, 2011, s. 274). Mulgan (2000, s. 570), kamu yönetimi sisteminde hesap verme sorumluluğunun etkin olabilmesinin, bürokrasilerin nasıl kontrol edileceği ve bürokratlar ile seçilen siyasetçilerin halkın isteklerine nasıl cevap verebilecekleri ya da verdikleri bağlamında incelenmesiyle mümkün olabileceğini belirtmektedir. Hesap verme sorumluluğunun etkinliğinin sağlayacağı yararlar ise şu şekilde sıralanmaktadır (Ateş, 2011, s. 197-200):

- Hesap verme sorumluluğu, yönetimin demokratik göstergelerle hareket etmesini ve yönetime demokratik kontrol mekanizmasının oluşmasını,
- Yönetimlerin yerine getirmesi gereken faaliyetlerde hem sayı hem de büyüklük açısından önemli artışları,
- Kamusal yetkilerin, kamu fonlarının doğru kullanılmasını ve performans artışını,
- Gerçekleştirilecek olan hizmetlere ilişkin sürekli ve kurumsal öğrenmeyi,
- Vatandaşlara karşı adil ve taleplere uygun bir şekilde davranılmasını,
- Kamuya olan güvenin artmasını ve hizmeti üretenler ile hizmetten faydalananlar arasında bir köprü kurulması gibi bir dizi yararları sağlamaktadır.

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 20. maddesinde Yöneticilerin Hesap Verme Sorumluluğu başlığı altında hem yöneticinin uyması gereken hem de personeline örnek olarak onların da bu konuda hata yapmalarını engellemek adına alınması gereken tedbirler verilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre uyulması gereken hesap verme sorumluluğunun birtakım boyutları bulunmaktadır. Literatürde farklı boyutlarla ele alınan hesap verme sorumluluğu bu çalışmada Romzek ve Dubnick (1987, s. 229) tarafından belirtilen siyasal, yönetsel, yasal ve profesyonel hesap verme sorumluluğu olarak kısımlara ayrılmıştır.

3. Hesap Verme Sorumluluğunun Boyutları

Hesap verme sorumluluğunun hem görevliler açısından hem de hizmetten yararlananlar açısından farklı yönleri bulunmaktadır. Hesap verme sorumluluğuna ilişkin bu çeşitlilik konu ile ilgilenen bazı araştırmacıları ilkenin boyutlandırılmasına yönlendirmiştir. İlkenin boyutlandırılmasına ilişkin birden fazla çalışmanın bulunmasıyla birlikte en sade boyutlandırmanın Romzek ve Dubnick tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla çalışmada Romzek ve Dubnick tarafından ortaya konulan boyutlandırmaya yer verilmiştir.

3.1. Siyasal Hesap Verebilirlik

Scott (2000, s. 42), siyasal hesap verebilirliği, organları seçmenler tarafından oluşturulan yapılarda söz konusu organlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin yapılacak açıklamalar ile

ortaya çıkan sonuçların üstlenilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak kamu yönetimi sistemi içerisinde seçilmişler olduğu kadar atanmış memurlar da görev yapmaktalar ve sorumluluğu altında görev yaptıkları seçilenlere karşı da sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar seçilmiş ya da siyasal olarak göreve gelmiş olmasalar da memurları siyasal hesap verebilirlik içerisinde saymamak tanım açısından bir eksikliğe neden olmaktadır. Bu çerçevede siyasal hesap verebilirlik, bir taraftan seçilmiş kişilerin parlamento ve seçmenlere karşı hesap verebilirliğini diğer taraftan görev yapan memurların hem seçilmiş politika belirleyicilerine hem de meclislerde kurulan komisyonlar aracılığıyla meclislere karşı hesap verebilirliğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle siyasal hesap verebilirlik, politikacıların meclis ve seçmenlere, memurların ise meclis ve politikacılara hesap verebilirliğini içermektedir (Mulgan, 2003, s. 32).

Siyasal hesap verebilirlik demokratik yönetimin temel göstergelerinden biri olarak sayılmaktadır (Ateş, 2011, s. 200). Çünkü siyasal hesap verebilirlik seçmenlere, seçtikleri politikacıların gerçekleştirilen faaliyetleri verilen vaatler ölçüsünde etik davranışlarla yerine getirip getirmediğini denetleme olanağı sunmaktadır. Bununla birlikte politikacıların vatandaşlar tarafından denetlendiklerini bilmeleri, yapacakları işlerde hata oranını en aza indirebilmeleri açısından da önemli görülmektedir.

3.2. Yönetmel Hesap Verebilirlik

Bürokratik hiyerarşinin önceliklerine göre hareket edilen kamu yönetimi sisteminde aşağıdan yukarıya doğru bir emir komuta zinciri bulunmaktadır. Bürokratik, idari ya da hiyerarşik hesap verebilirlik olarak da ifade edilen yönetmel hesap verebilirlik, kamu görevlilerinin emir komuta zincirine bağlı olarak üst yöneticilerce kontrolünü ve kamu yönetimi sisteminin bir bütün olarak vatandaşlara hesap verebilmesini ifade etmektedir.

Yönetmel hesap verebilirlik, kurumlara bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Ancak yönetmel hesap verebilirliğin tüm kurumlarda geçerli olan iki unsuru bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ast-üst arasında emirleri takip etme ihtiyacının sorgulanmadığı meşru ilişkinin bulunmasıdır. Diğer ise standart çalışma prosedürlerinin veya açıkça belirtilen kural ve düzenlemelerin yakından denetiminin yapılmasıdır (Romzek & Dubnick, 1987, s. 228). Ayrıca yönetmel hesap verebilirliğin kamu görevlilerinin politik makamlar ve yasaların belirlediği çerçevede hareket edip etmediklerini ortaya koyması bakımından siyasal hesap verebilirliğin bir uzantısı olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir (Ateş, 2011, s. 204).

3.3. Yasal Hesap Verebilirlik

Hukukî bir hesap verebilirlik olarak da ifade edilen yasal hesap verebilirlik, kamu görevlilerinin gerçekleştirdikleri faaliyetlerin yargısal sistemdeki mahkemeler ve düzenleyici kuruluşlar ya da kamu denetçisi benzeri yargı kuruluşları tarafından denetlenebilmesini ifade etmektedir. Yasal hesap verebilirlikte en belirgin özellik, faaliyetlerin yasalara ve belli teamüllere göre yapılıp yapılmadığının ortaya konulmasıdır (Mulgan, 2003, s. 33).

Yasal hesap verebilirlik, işleyişin daha önceden belirlenen yasalar çerçevesinde olmasını sağlamasının yanı sıra kamu görevlilerini koruma altına alması ve vatandaşlara göre yönetimin meşruluğunu artırması yönünden de önemlidir. Bunlarla birlikte yasal hesap verebilirlik, kamu yönetimi sisteminin bulunduğu ülkede hukukun üstünlüğünü de temin etmektedir.

3.4. Profesyonel Hesap Verebilirlik

Kamu yönetimi sistemi iş bölümü ve uzmanlığa dayalı olarak işlemektedir. Özellikle yeni kamu yönetimi sisteminde uzmanlığa dayalı profesyonellerce iş görülen ehliyet ve liyakat esaslı bir yönetim anlayışının önemi daha fazla vurgulanmaktadır. Bu çerçevede profesyonel hesap verebilirlik, profesyonellik gerektiren mesleklerde bulunan profesyonellerin yine profesyonel olan meslektaşları tarafından denetlenebilmelerini ifade etmektedir (Mulgan, 2000, s. 558-559).

Kamu yönetimi sisteminde teknik olarak zor ve karmaşık sorunların çözümünde profesyonellerin etkisi oldukça önemlidir. Ancak çözüm için gerekli çalışmaları ortaya koyan profesyoneller yaptıkları işten de sorumlu tutulmaktadırlar (Romzek & Dubnick, 1987, s. 229).

Profesyonel hesap verebilirlik, teknik-profesyonel performans ve prosedürel-yasal olmak üzere iki boyutlu bir denetim mekanizmasına sahiptir. Birinci boyut teknik ve mesleki beceriye sahip üyelerce ve belirli performans kriterlerine sahip organlarca yapılan denetimi açıklarken ikinci boyut ise kamu yönetiminde var olan kimi prosedürlere göre gerçekleştirilen denetimi ifade etmektedir (Cendon, 2000, s. 40-41).

4. Kutadgu Bilig’de Yöneten ve Yönetileni Sınırlayan Bir Unsur: Töre

XI. yüzyılda Türk yazarlarının ortaya koyduğu önemli eserler vardır. Bu eserlerin başlıcalarından biri Dîvânü Lûgâti’t-Türk, bir başkası da Kutadgu Bilig’dir. Bu eserlerden Kutadgu Bilig, Türklerin içsel yönünü, idarî ve siyasal görüşlerini ortaya koymuştur. Bu surette bahsi geçen eserler, İslâm medeniyeti etrafında şekillenen Türk topluluklarının edebiyatı ve dili ile Türk devletinin sosyal ve siyasal bünyesinin tanınması için gerekli bilgileri içermektedir (Kafesoğlu, 1980, s. 4). Ayrıca bu eserlerden Kutadgu Bilig’de, birey-toplum arasındaki ilişkinin dengeli bir şekilde yürütülerek devletin daha iyi nasıl idare edilebileceği ve hangi yaklaşımlarla toplumsal refahın ortaya konulabileceği üzerinde özellikle durulmuştur (Güzel, 2005, s. 357).

Kutadgu Bilig’in on birinci bâbında müellif, eserinde yer verdiği şahısların kimlikleri ile alâkalı bilgi vermiştir (Arat, 1959, s. 36). Bilindiği üzere eserde Kün-Toğdı kanun ve adaletin, Ay-Toldı mutluluğun, Ögdülmiş aklın ve Odgurmuş da akıbetin temsilcisi durumundadır.

Kutadgu Bilig’in önde gelen niteliklerinden biri de onun bir nasihat kitabı (pendnâme) olmasıdır (Dilaçar, 1988, s. 152). Eserin telifinde amaçlanan asıl gaye ise devlet ve örgütleri ile ilgili hususları anlatmaktır (Kafesoğlu, 1980, s. 13). Bu hususta eserin verdiği nasihatleri Dilaçar (1988, s. 157) ise Allah’a bağlı bulunmak; ölüm ve ahireti unutmamak; akla ve bilgiye değer vermek; çocukları okutmak; dinlemek ve okumakla bilgi edinmek; her işte doğruluk aramak; temiz düşünce sahibi olmak; dünyaya ve geçici zevklere düşkün olmamak; dile, boğaza ve nefse hâkim olmak; zor kullanmaktan, hırsızlıktan, yalandan, içkiden, haksızlıktan, kaba sözden, dedikodudan, gevezelikten ve acelecilikten kaçınmak; sabırlı, cömert, hayırsever olmak; yapılan bir iyiliğe karşılık beklememek; disiplin, doğru yasa, düzen ve adalet sağlamak; iffet ve namusa sınıksız bağlı olmak; kötü arkadaş edinmeme ve bozgunculara katılmamak; büyüğe ve kadına saygı, çocuklara şefkat, hizmetçilere de insaf göstermek; gelenek ve göreneklere bağlı bulunmak; her işte ılımlı davranmak; hesaplı iş görmek; daima ağır başlı, tok gözlü, alçak gönüllü olmak; iyi ad bırakmaya çalışmak biçiminde genellemiştir.

Eserde kut, adalet, dil; hükümdar ve beylik bahisleri ile vezirin, kumandanların, kapıcı başının, elçinin, kâtibin, hazinedarın, aşçı başının ve içkici başının nasıl olmaları gerektiği; memurların hükümdar üzerindeki hakları, halk ile, aile fertleri ile, bilginlerle, tabiplerle, efsuncularla, rüya tâbircileriyle, münecimlerle, şâirlerle, çiftçilerle, tacirlerle, hayvan yetiştiricileriyle, zanaatkârlarla ve fakir olanlarla münasebetler ve hizmetçilere nasıl muamele edileceği mevzularında şahıslarca temsil edilen dört unsur arasındaki konuşmalar eserin özünü teşkil eder (Kafesoğlu, 1980, s. 12).

Kutadgu Bilig’e sonradan nazım ya da nesir şeklinde eklenen ön sözlerde onun nasıl bir eser olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Ön söze göre eserde, ülkenin ve şehirlerin yönetilmesi, idarecilerin bilmesi lazım olan hususlar, hâkimiyetin gerek ve şartları, devletin yıkılmaması için yapılması gerekenler ile çöküşüne neden olan sebepler bildirilmiştir (İnalcık, 1966, s. 260-261).

Kutadgu Bilig’de yöneten ile yönetilen arasında olan ve uyulması gereken hak ve sorumluluklar üzerinde de özellikle durulmuştur. Zira birey, toplum ve devlet, hiçbir surette birbirlerinden bağımsız değildir ve her zaman derin bir şekilde birbirlerini etkilerler. Bir toplumu meydana getiren bireyler ise ne kadar bilgili, güçlü ve donanımlı olurlarsa o toplum da o miktarda kuvvetli ve dayanıklı olur.

Eserde de memleketin varlık ve düzen içerisinde bulunabilmesinin ancak bilgili ve kararlı yöneticilerle mümkün olabileceği belirtilmiş, idare edilenin hâlinin idare edene bağlı olduğu hakkında bilgi verilmiş ve yöneticinin iyi olması ile halkın iyi olacağı anlatılmıştır (Güzel, 2005, s. 357). Bu konuya eser içerisinde çokça değinilmiştir ve buna bir örnek şu beyitlerdir:

2107 *Halkın bütün uygunsuzluklarını beyler düzeltir; bey uygunsuzluk ederse onu kim yola getirir.*

2110 *Beyler tavır ve hareketlerini temiz ve doğru tutmalıdırlar; halk, yolunu ve gidişini beyin yoluna uydurur.*

2111 *Beyler örf ve kanuna nasıl riayet ederlerse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder.*

Beyitlerden anlaşılacağı üzere halkın durumu yöneticiye, yöneticinin durumu ise örf ve kanuna, diğer bir ifadeyle töreye tabi olmasına bağlıdır. İlk olarak Asya Hunlarının neslinden olan Tabgaç Türk dilinde görülen töre geleneğinin olduğu yerde “kut” da vardır. Göktürkler, Uygurlar’da da görülen bu kavramın 11. asırda da kuvvetli bir biçimde yaşadığı görülmektedir. Buradan ayrıca eski Türklerde kanunsuz veya hükümdarın kendi yetisine tabi bir idare şeklinin bulunmadığı, hakanların emir ve fermanlarını, yargıç ve hâkimlerin de kararlarını töreye göre verdikleri anlaşılmaktadır. Töre ile ilgili önemli bir husus da tarihî Türk siyasî oluşumlarının isimlerinde de kendini gösteren şahıslara bağlanmama durumudur ve bu usûl, başka milletlerde pek görülmeyen önemli bir hukukî-siyasî anlayışın ifadesidir. Bu durumdan, devlet teşkilatında kişilerin üstünde bulunması gereken ve modern hukuk devletlerinde milletin mânevî şahsiyeti ile temsil edilen “yüksek otorite” probleminin de bu suretle çözülmüş olduğu anlaşılmaktadır (Kafesoğlu, 1980, s. 22; 30).

Eserin 71. bölümünde “Odgurmuş’ın Hükümdara Öğüt Verişini Anlatır” başlığı altında verilen nasihatler de yine bu hususta çok önemlidir. Bu bölümün tamamı, yöneticinin liderliği boyunca dikkat etmesi gereken hususları içerir. İlk olarak Odgurmuş, hükümdara kendinden önce de hükümdarların geldiğini; fakat onların hiçbirinin artık hüküm süremediğini hatırlatır (b. 5132-5138). Beylik sırasının kendisine geldiğini belirtir ve ondan önce yöneticilik yapmış olanların faydalı olan işleri ile yaptıklarında pişman oldukları işlerden hisse çıkarmasını öğütler.

5140 *Onlar için ne faydalı oldu ise bugün sen de onu yap; yarın bunun zevkini tadarsın.*

5202 *Bu beyler baştır; baş nereye giderse, onu takip eden bütün insanlar da ona uyarlar.*

5203 *Halk bozulursa, onu beyler düzene koyar; eğer beyler bozulursa onları kim düzeltir.*

5204 *Sen kendi hareketini doğrult, tavrını düzelt; halkın hareketi kendiliğinden düzene girer.*

5205 *Kendine yakışır şeyler yapmak istersen, yakışmayan şeylere yaklaşma; işte bu kadar.*

Eserin “Öğdülmiş Hükümdara Memleketi Düzenlemenin Usûlünü Anlatır” başlıklı 72. bölümünde ise ülkenin nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili, eserde aklın sembolü olan Öğdülmiş’in, kanun ve adaletin sembolü olan hükümdar Kün-Toğdı’ya söyledikleri değerlendirilmiştir. Kuşkusuz eserin diğer bölümlerinde de bu husus hakkında çokça bilgi vardır. Ancak bu kısımda verilen beyitler, eserde devlet idaresinin tanzimi hakkında ayrıca bir başlık olarak verilmesinden dolayı ayrıca bir öneme sahiptir. Bu bölümdeki bilgiler üzerine İnalçık (1966, s. 264), hükümdarın vazifelerini; para ayarını temiz tutması, halkı âdil yasalarla yönetmesi ve kuvvetlinin zayıfa baskı kurmasına izin vermemesi, haydutları ortadan kaldırması, yolları açık ve emin tutması, herkese rütbesine göre davranması (5540-5550, 5574-5584) şeklinde sıralamıştır. Kafesoğlu (1980, s. 29) da benzer şekilde eserde halkın hükümdar üzerindeki haklarını iktisadî istikrarın sağlanması, âdil kanun konulması ve asayiş olarak belirtmiştir.

Ögdülmiş, hükümdara memleket düzeninin bozulmaması ve devletin yıkılmaması içinse şu tavsiyede bulunur:

2033 *Ey hakîm, memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın.*

2034 *Kanun ile ülke genişler, dünya düzene girer; zulüm ile ülke eksilir, dünya bozulur.*

2036 *Beyler gönüllerini temiz tutar ve kanunu tatbik ederlerse, beylik bozulmaz ve uzun müddet ayakta durur.*

Törenin doğru bir şekilde uygulanmasının haricinde eserde işin ehline verilmesi üzerinde de çokça durulmuştur.

1755 *Beyler, hizmetkârlarına dikkat etmeli ve hizmete girecekleri de esaslı bir şekilde sınamalıdır.*

1756 *Ancak kulun işin ehli olduğu görüldükten sonra bey ona izzet ve ihsan kapısını açmalıdır.*

Bu bakış açısından da bakıldığında eserde yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin dengesine de önem verildiği görülür. Yönetenin haklarından önce yönetilenlerin haklarının verilmesi, içinde bulunduğumuz dönemin kıstaslarına göre demokratik bir yaklaşımdır. Zira burada halk, ilk plana alınmış olmaktadır (Güzel, 2005, s. 358). Ögdülmiş, ilk olarak halkın hükümdarın üzerindeki haklarını belirtir ve eğer bu hususta yapması gerekenleri yerine getirebilirse onlardan hak talep edebileceğini ifade eder. Diğer bir ifadeyle hükümdarın halktan hak talep etmesi için evvela halkın kendisi üzerindeki hakları karşılayabilmiş olması gereklidir.

5574 *Halkının senin üzerinde üç hakkı vardır; bu hakları öde ve onları zorluğa düşürme.*

5575 *Bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın, onun ayarını koru, ey bilgili insan.*

5576 *İkincisi halkı âdil kanunlar ile idare et; birinin diğerine baskı kurmasına meydan verme, onları koru.*

5577 *Üçüncüsü bütün yolları emin tut; yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır.*

5578 *Böylece halkın hakkını ödedikten sonra, sen de onlardan kendi hakkını isteyebilirsin, ey cömert hükümdar.*

Daha sonra ise Ögdülmiş, hükümdarın halk üzerindeki haklarını ifade eder:

5579 *Halkın üzerinde senin üç hakkın vardır; bunu onlardan istemelisin, iyice dinle.*

5580 *Biri halk senin emirlerine hürmet etmeli ve bu emir ne olursa-olsun, onu derhâl yerine getirmelidir.*

5581 *İkincisi hazine hakkını gözetmeli ve bunu vaktinde ödemelidirler, ey eli açık insan.*

5582 *Üçüncüsü senin dostuna dost ve düşmanına düşman olmalıdır.*

5583 *Böylece sen onlara karşı vazifeni yapmış olursun, onlar da senin hakkını ödemiş olurlar.*

5584 *Ey ulu, bu yolun yolculuğunda bey böyle olmalı, halk da böyle olmalıdır.*

Eserde verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere yöneten ile yönetilenlerin arasında bir düzeni oluşturan ve “töre” adı verilen usûl, her iki grubun da davranışlarını olumluya doğru yönlendirir. Buradan törenin üzerine oturduğu bilgelik içinden doğan ahlâkî tavsiye niteliğindeki hükümlerinin zaman ve mekâna göre değişebilecek ilkeler olmadıkları anlaşılmaktadır (Başer, 2011, s. 124). Diğer

yandan töre, yöneten ve yönetilen açısından bugün etik davranış ilkeleri olarak kamu yönetiminde var olan ilkelerin devlet ve toplum içerisinde yerleşmesini de sağlamaktadır.

5. Kutadgu Bilig’de Hesap Verme Sorumluluğu Üzerine

Yöneten ve yönetilen arasında hakların ifa edilebilmesi için devleti oluşturan unsurların birbirlerine karşı yaptıkları işlerde sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir. Daha önce belirtildiği üzere bu noktada önemli olan, hesap verme sorumluluğunun sadece ilgili kişilere cevap verebilir olmayı değil; ayrıca meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı da sorumlu olmalarını gerektirir. Eserde ise hesap verme sorumluluğu daha çok yaratıcıya hesap verme yükümlülüğü, nefsin arzu ve isteklerinin peşinden koşarak uyanık olmamak, insana değer verme ve iyi muamelede bulunma, kötülük edilmemesi ve kötü huylu kimselere uyulmaması, yapılan işlerin düzeninin bozulması ile devlet görevlerinde bulunanların dikkat etmesi ve uyması gereken esaslar gibi hususlar üzerinden anlatılmıştır. Diğer yandan bu kısımların tamamı, *nasihatnâme* üslûbuyla kaleme alınmıştır.

5.1. Ölüm ve Yaratıcıya Hesap Verme Yükümlülüğü

Eserin daha önce de bahsedilen ve 71. bölümü olan “Odgurmuş’ın Hükümdara Öğüt Verişini Anlatır” başlığı altında müellif, insanın yaptıklarının hesabını yaratıcıya vereceğini ve hesap gününü düşünerek hareket etmesini öğütlemiştir.

5275 *Ey isyan vadilerinde başı-boş dolaşan kişi! Tanrı bunu senden soracaktır, cevabını hazırla.*

5276 *Ey kendi arzusuna göre hareket eden günahkâr ve kusurlu kişi, bir gün Tanrı bunun hesabını senden soracaktır.*

5277 *Ey yiyip içmekle hayatını boşuna geçiren! Hesaba hazırlan ve çıkar yol ara.*

5309 *Bugün için yarın bir hesap günü vardır; yarını düşünerek, doğru hareket et.*

“Ay-Toldı’nın Hükümdar Kün-Toğdı’ya Vasiyetnâme Yazısını Anlatır” başlıklı eserin 23. bölümünde başlığın bir *vasiyetnâme* olması hasebiyle çok sayıda beyitte ölümden bahsedilmiştir.

1363 *Toplanmış olan altın ve gümüşüm olduğu gibi kaldı; onlardan benim hisseme ancak hesap vermek düştü.*

1364 *Pişmanlık içinde feryat ediyorum; fakat pişmanlık fayda vermiyor. Rabbin rahmetinden başka bir umudum kalmadı.*

Müellif, hükümdarın hesap verebilmesi ve kıyamet gününde mutlu olabilmesi için gitmesi gereken doğru yolu da göstermiştir.

1374 *Halka kanunu doğru ve dürüst uygula ki kıyamet gününde bahtiyar olasın.*

Eserin 85. ve son bölümü olan “Hükümdarın Öğdülmiş’e Başsağlığı Dileyişini Anlatır” başlıklı kısmında da yine ölümden bahsedilmiştir. Fakir bir kimsenin ölüm ile sıkıntılarından kurtulacağı belirtilirken bunun aksine zengin kimselerin mallarını kaybettikleri ve sahip oldukları malların hesabını vermeleri gerektiği ifade edilmiştir.

6374 *Fakir de ölür, zengin de; bunların ikisinin de götürecekleri şey ancak bir kefedenden ibarettir ve sonunda kara toprak olurlar.*

6375 *Fakir ölürse zahmetlerinden kurtulur; zengin ölürse malını bırakır; fakat onun vebalini birlikte götürür.*

6376 *Gerçekten buna benzeyen bir söz vardır; bu sözden kendine bir hisse al.*

6377 *Ey nimet sahibi! Ölüm senin mihnetindir. Ey mihnet sahibi! Ölüm senin nimetindir.*

6378 *Fakir ölürse, zahmetlerinden kurtulur. Ey zengin! Ölüm yakalarsa senin bir de hesap vermen vardır.*

5.2. Nefsin Arzu ve İsteklerine Karşı Gelme

Eserin içerisinde çokça değinilen bir başka konu da nefsin heva ve hevesine karşı uyanık olmak ve onun isteklerine karşı gelmektir. “Odgurmuş’ın Öğdülmiş’e Nasihat Edişini Anlatır” başlıklı 81. bölümde verilen nasihatlerden bir tanesi de nefsin arzularının peşinde koşmanın çok zevkli olduğu; fakat ağır bir şekilde bu zevk için hesap sorulacağıdır.

6119 *Gönlü uyanık insan ne der, dinle; bu söze göre hareket edersen, sana zarar gelmez.*

6120 *Heva ve arzu peşinde koşmak çok zevklidir; fakat bu zevk için yarın ağır bir şekilde hesap sorulacaktır.*

“Hükümdar Kün-Toğdı’nın Odgurmuş’a İkinci Mektubu Gönderişini Anlatır” başlıklı 45. bölümde de dünya malının sahibi olup onu nereye sarf etmesi gerektiğini bilmeyen kimse eleştirilmiştir.

3926 *Eğer dünya malı iyi insana rastlarsa, o her iki dünyada rahat ve huzur te’min eder.*

3927 *Dünya malını bulup da onu yemesini bilmeyenin nasibi, yüklenmesi güç olan bir hesaptan ibarettir.*

42. bölüm olan “Odgurmuş Öğdülmiş’e Dünyanın Kusurlarını Anlatır” başlıklı dünyanın kusurlarının belirtildiği bölümde ise helal ve haram kavramları üzerinden nasihat edilerek haramların cezalandırılacağı helal olanların ise hesabının verileceğinden bahsedilmiştir.

3546 *Bu dünya malının yalnız üç vasfı vardır: o ya helâl ya şüpheli yahut haramdır.*

3547 *Helâl için hesap, haram için ceza vardır; eğer şüpheli ise, bundan da çok sakın.*

5.3. İnsana Değer Verme ve İyi Muamelede Bulunma

Eserin “Doğruluğa Karşı Doğruluk ve İnsanlığa Karşı İnsanlık Gösterileceğini Anlatır” başlıklı 75. bölümünde bugün için de önemli olan bir husustan bahsedilmiştir. Türk-İslâm kültüründe ayrıca “Marifet, iltifata tabidir.” şeklinde yer almış olan bu konuda eserde üç sınıf insandan bahsedilmiştir ki bahsi geçen bu kimselerin farklı muameleye tabi tutulması ve onlara iyilikte bulunması istenmiştir. Konu ile ilgili olarak özellikle kabiliyetli ve zekâ sahibi bir kâtibin devletin gelir ve giderine ilişkin hesabı iyi tutması, memleketin işini tanzim etmesi açısından önemli görülmüştür. Çünkü devletin gelir ve giderine ilişkin düzenin oluşturulmasıyla, halkın mali anlamda devlete olan güveninin de sağlanabileceği düşünülmektedir.

5910 *Ey hükümdar! Şu üç türlü insana değer ver; sana söyleyeyim, iyice dinle.*

5911 *Biri cesur, kahraman ve tunç yürekli yiğit insandır; o kılıcı ile memlekete pek çok faydalı olur.*

5912 *İkincisi hakîm ve âlim devlet adamıdır; bu insan istişare için faydalı olur ve memleket işini tanzim eder.*

5913 *Üçüncüsü zeki ve mahir kâtiptir; devletin gelir ve giderinin hesabı iyi tutulursa hazine dolar.*

5914 *Sen bunları çok iyi seç ve başkalarından farklı muameleye tâbi tut; faydalı oldukları nisbette onlara in’âm ve ihsanda bulun.*

Eserin içerisinde çeşitli sınıflara tabi insanlarla ilişkinin nasıl düzenlenmesi gerektiği ile de ilgili bilgi verilmiştir. Bu sınıflardan biri olan hizmetçilere nasıl davranılması gerektiği ile ilgili bilgi verilen “Hizmetçilere Nasıl Davranılacağını Anlatır” başlıklı bölümde de onlara güçleri oranında iş verilmesi

gerektiği ve iyi muamele edilmediği takdirde bunun da hesabının Allah tarafından sorulacağı ifade edilmiştir.

4527 *Bir de hizmetçilere iyi muamele et; onlara yiyecek, içecek ver ve giyeceklerini eksik etme.*

4528 *Onlara güçleri oranında iş ver; kadir Tanrı bunların hesabını senden soracaktır.*

5.4. Kötülük Edilmemesi ve Kötü Huylu Kimselere Uyulmaması

Türk-İslâm kültüründe çok sayıda eserde üzerine bilgi verilen bir konu olan kötülük ve kötü huylu kimselere tabi olmanın olumsuzluğu hakkında Kutadgu Bilig’de de nasihatlerde bulunulmuştur. Eserin “Odgurmuş’ın Ögdülmüş’e Tavsiyede Bulunuşunu Anlatır” başlıklı 74. bölümünde konu ile ilgili şu tavsiyeler verilmiştir:

5739 *Kötü insan hükümdarı da kötülüğe sevkeder, kötülere hizmet eder ve böylelikle kötü bir iz bırakır.*

5740 *Bir olan Tanrı bunu sana soracaktır; Tanrı hesap sorar ve bundan başka iyi bir ad bırakmak da vardır.*

5741 *Kötülük yapmamalı, kötü kanun koymamalı ve kötülük yapanlara da uymamalıdır.*

5742 *Tabiatı ve gönlü doğru olan insan ne der, dinle; bu senin için bir nasihattir, dikkat et ve bunu unutma.*

5.5. Yapılan İşlerin Düzeninin Bozulması

Eserde bahsedilen sınıflardan biri olan müneccimler ile ilişkinin nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı “Müneccimler ile Münâsebeti Anlatır” başlıklı 55. bölümde kimi ilimlerin muhakkak öğrenilmesi gerektiği; bununla birlikte ilimlerden haberdar olan âlimin dünya ve ahiret işlerinin hesaplarını ayırarak kaydettiği ve bu hesabın bozulduğu takdirde dünya ve ahiret işlerinin de bozulacağı kaydedilmiştir.

4383 *Gerek dünya işi gerek ahiret işi olsun, inan ki âlim bunları hesap ile birbirinden ayırarak zapt eder.*

4384 *Hesap bozulursa dünya ve ahiret işi de onunla birlikte bozulur, ey iyi kişi!*

5.6. Devlet Görevlerinde Bulunanların Dikkat Etmesi ve Uyması Gereken Esaslar

Türk-İslâm devlet teşkilatında çok önemli bir unsur olan liyakat hakkında eser içerisinde çok sayıda beyit verilmiş ve kimi grup yöneticilerde bulunması gereken vasıflar hakkında ayrıca kısımlar yazılmıştır. Eserin örneğin; “Ögdilmiş Hükümdara Hazineدارın Nasıl Olması Gerektiğini Anlatır” başlıklı 35. bölümü bu konu üzerine bir örnek olması hasebiyle önemlidir:

2769 *Hazineyi koruyan kişi, dikkatli olduğu zaman işler zarar görmez; malı hesap altında tutar ve kendini de ateşe atmaz.*

2770 *Âkil kişi hiçbir şeyi hatırandan çıkarmaz; hesaplı ve düşünerek işini görür ve asla yanlışla düşmez.*

2771 *Âkil olmayan insan, dikkat edersen bildiğini unutan olur ve hazineyi koruyan kişi akılsız olursa kendi işini mahveder.*

2772 *Her türden hesabı tutmak için zekâ gereklidir; zekâ olmayınca, kişi hesap işlerini ayırt edemez.*

2773 Onun usta bir muhasebeci olması ve her çeşit kaydı bilmesi gerekir; hesabın iyice tutulması için, dikkatle kaydedilmesi gerektir.

2774 Gelir ve giderler, muhasebeci tarafından yazı ile tespit olunmalı ve her türlü işlem kayıt altına alınmalıdır.

2775 Yıl, ay ve günü yazılırsa tarihi belli olur ve sayılar açık ve anlaşılır olarak bilinir.

2776 Hesap işlerinde güvenlik, muhakkak ki işlemlerin kaydedilmesiyle elde edilir; hesap doğru kaydedilirse işler gecikmez.

2777 Candan bağlı insan ne der, dinle; hizmetkâr, yaptığı işin hesabını sağlam tutmalıdır.

2778 Kayıt altına alınmayan işleri, insan gönlünde iyice tatamaz; gönüle inanma, yaz, ey oğul!

2779 Söz yazılırsa, kalır; ihmâl edilirse, gider; ihmâlcî hizmetkâr hesap verirken çok zahmet çeker.

2780 Hazinekar bu çeşit kayıt yöntemlerini bilmeli ve bu şekilde işini güvenle düzenlemelidir.

2781 Hangi hizmetkâr hesapta ihmalkâr davranırsa hesap verirken inler ve başını yerlere vurur.

Eserin “Öğdülmiş’in Hükümdar Kün-Toğdı’nın Hizmetine Girişini Anlatır” başlıklı 26. bölümünde hükümdar tarafından Öğdülmiş’in tecrübe edildiği, onun sadakatle işlerini yaptığının anlaşıldığı ve bunun neticesinde hükümdarın Öğdülmiş’i kendisine yaklaştırdığı ifade edilmektedir. Zira Öğdülmiş, tüm işlerinin hesabını iyi tutarak yapmış ve hükümdarın malını iyi idare etmiştir.

1721 Öğdülmiş büyük bir sadâkatle işine devam etti; hükümdar onu günden güne kendisine yaklaştırdı.

1722 Bütün işlerini açık olarak ve yerli yerinde yaptı; her birinin hesabını ayrı ayrı kaydetti.

1723 Hükümdarın malını iyi idare etti, kendi çıkarını düşünmedi; hizmette kıl kadar eğrilik göstermedi.

Devletin makamlarında bulunan kimseler hakkında eser içerisinde bilgi verilen bir başka bölüm eserin 29. bölümü olan “Öğdülmiş Beylere Vezir Olacak İnsanın Nasıl Olması Gerektiğini Anlatır” başlıklı kısmıdır. Bu bölümde hesap ve hesap vermenin ne kadar önemli bir husus olduğu vurgulanmaktadır.

2218 Vezirin hesap bilmesi, bilge ve zeki olması gerekir; bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir.

2219 Vezirin işi hep hesapla döner; hesap bilmezse, hizmetkârın işi kalır.

2220 İnsan işini gücünü hesap ile yapar; yıl, ay, gün ve zamanı hesapla saptar.

2221 Hesabın adı hesaplı davranmaktan hesap olmuştur; dikkat edilirse hesap çok hesaplı bir iştir.

2226 Bilgeler kitap yazıp bırakmamış olsalardı, hesap yapmaya nasıl bir çâre ve imkân bulunurdu.

Sonuç

Kutadgu Bilig’de anlatılan devlet anlayışı, siyaset ve ahlâk kuralları, bu coğrafyaya ait eski kaynaklarda da geçtiği için zamanla bölgenin tüm milletlerinin ortak kültür mirası hâline gelmiştir. Eser, devlet yönetimine işin maddî tarafından çok manevî cihetinden bakan bir eserdir. Diğer yandan

siyâsetnâme olarak değerlendirilen eserde siyasî unsurlar, ahlâkî unsurlar ile birlikte ele alınmıştır. Devlet yönetimi düşüncesinin temellerini oluşturan eserde hükümdarın ve hükümdara karşı yönetilenlerin tutumunun nasıl olması gerektiği anlatılmıştır.

Yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte yönetimde etik düşüncenin hâkim kılınmak istenmesi, etik davranış ilkelerinin belirlenerek nelerin etik dışı davranış olarak nitelendirilebileceğinin tespit edilmesi amacıyla 25.05.2004 tarih ve 5176 sayılı kanunla “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” oluşturulmuştur. Kanunun verdiği yetkiye istinaden de 13.04.2005 tarihinde “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” çıkarılmış ve söz konusu yönetmelikte kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranış ilkeleri 18 başlık halinde sıralanmıştır. Yönetmelikte belirtilen bu ilkelerden biri de hesap verme sorumluluğudur. Bunun yanında çalışmanın ana eksenini belirleyen Kutadgu Bilig’de de hesap verme sorumluluğunun işlendiği görülmektedir. Eserde hesap verme sorumluluğuna değinilmiş olması, kavramın yeni bir kavram olmadığını ve yönetime dair yazılan Türk-İslam dönemi eserlerinde de değinilen bir kavram olduğunu göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, hesap verebilirlik anlayışının esere göre neyi ihtiva ettiğidir. Hesap verme sorumluluğuna ilişkin eserde yer alan beyitlere bakıldığında hesap verme sorumluluğunun yaratıcıya hesap verme yükümlülüğü, nefsin arzu ve isteklerine karşı gelme, insana değer verme ve iyi muamelede bulunma, kötülük edilmemesi ve kötü huylu kimselere uyulmaması, yapılan işlerin düzeninin bozulması, devlet görevlerinde bulunanların dikkat etmesi ve uyması gereken esaslar gibi çeşitli açılardan değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte özellikle hesabın ne kadar önemli bir iş olduğu vurgulanmakta ve hesaba önem verilmediği takdirde devlet işlerinin bozulacağı ve devlet işlerini görenlerin bundan sorumlu oldukları ifade edilmektedir.

Literatürde hesap verebilirlik olarak da ifade edilen hesap verme sorumluluğunun kimi kaynaklara göre siyasal, yönetsel, yasal ve profesyonel hesap verebilirlik; kimi kaynaklara göre ise siyasal, yönetsel, yasal, mali ve vatandaşa karşı hesap verebilirlik gibi boyutları bulunmaktadır. Çalışmada literatürde bahsi geçen boyutlar değerlendirilmiş ve Kutadgu Bilig’de yer alan beyitler incelendiğinde söz konusu boyutların eserde de yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’de bahsettiği hesap verme sorumluluğuna ilişkin bir boyuta yer verilmediği düşünülerek hesap verme sorumluluğuna bir boyut daha eklenebileceği üzerinde durulmuştur.

Kutadgu Bilig’de hesap vermesi gerekenlerin özellikle hükümdarın yapılan işlerden dolayı sorumlu oldukları ve bu sorumluluk neticesinde yaratıcıya karşı hesap verecekleri çeşitli beyitlerde dile getirilmiştir. Hükümdara öğütlerin verildiği beyitlerde dile getirilen hesap verme sorumluluğu; isyan vadilerinde başıboş dolaşan, kendi arzusuna göre hareket eden ve yiyip içmekle hayatını boşuna geçiren günahkâr insana bir gün Allah’ın, bunların hesabını soracağı şeklinde dile getirilmektedir. Bunlarla birlikte bugünün hesabının yarın sorulacağı, dolayısıyla yarının düşünülerek doğru hareket edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Hesap gününde bahtiyar olmak isteyen kişinin, kanunun vatandaşlara doğru ve dürüst bir şekilde tatbik etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Eserde konu edinilen diğer bir husus da hizmetçilere iyi muamelede bulunulması ve onlara güçleri nispetinde iş verilmesi gerektiğidir. Çünkü bunların da hesabının sorulacağı belirtilmektedir. Yusuf Has Hacib tarafından yönetime dair çeşitli bilgilere yer verildiği Kutadgu Bilig’de dile getirilen hesap verme sorumluluğuna bakıldığında devletin görevi ile ilgilenen kişinin özellikle hükümdarın yaratıcıya karşı hesap vereceği üzerinde durulduğu görülmektedir. Dolayısıyla hesap verme sorumluluğuna yaratıcıya hesap verme yükümlülüğü adıyla bir boyut daha eklenebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig II Tercüme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Ateş, H. (2011). Yeni Kamu İşletmeciliği Bağlamında Hesap Verebilirlik. B. Parlak içinde, *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Ateş, H., & Oral, B. (2003). Kamu Yönetiminde Etik: Kültürel Temeller ve “Örgütsel Ruhçuluk” Kuramı Ekseninde Bir Analiz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 55-71.
- Başer, S. (2011). *Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Cendon, A. B. (2000). Accountability and Public Administration: Concepts, Dimensions, Developments. 15.03.2019 tarihinde <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan006506.pdf> adresinden alındı
- Dilaçar, A. (1988). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fatemi, M., & Behmanesh, M. R. (2012). New Public Management Approach and Accountability. *International Journal of Management Economics and Social Sciences*, 1(2), 42-49.
- Frankena, W. (2007). *Etik*. (A. Aydın, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Gök, S. (2008). İş Etiği ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-19.
- Gök, S. (2009). İş Etiği. P. Tınaz içinde, *Çalışma Yaşamında Örnek Olaylar* (s. 127-140). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Güzel, A. (2005). Birey, Toplum, Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig. *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, 357-362.
- Hacıb, Y. H. (2008). *Kutadgu Bilig*. (R. R. Arat, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- İnalçık, H. (1966). Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri. *Reşid Rahmeti Arat İçin*, 259-271.
- Jones, G. W. (1992). The Search for Local Accountability. S. Leach içinde, *Strengthening Local Govern-Ment in the 1990s* (s. 49-78). London: Longman.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, RG Sayısı: 25785.
- Kant, I. (2007). *Ethica Etik Üzerine Dersler*. (O. Özügül, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
- Mulgan, R. (2000). Accountability: An Ever – Expanding Concept? *Public Administration*, 78(3), 555-573.
- Mulgan, R. (2003). *Holding Power to Account: Accountability in Modern Democracies*. Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Özer, M. A. (2012). *Yeni Kamu Yönetimi*. Ankara: Barış Kitap.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Roberts, N. C. (2002). Keeping Public Officials Accountable Through Dialogue: Resolving the Accountability Paradox. *Public Administration Review*, 62(6), 658-669.
- Romzek, B. S., & Dubnick, M. J. (1987). Accountability in the Public Sector: Lessons from the Challenger Tragedy. *Public Administration Review*, 47(3), 227-238.

-
- Sarıca, B. (2008). Kutadgu Bilig’de Komutan Ve Ordunun Nitelikleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(37), s. 87-105.
- Scott, C. (2000). Accountability in the Regulatory State. *Journal of Law and Society*, 27(1), 38-64.
- Stroll, A. A., Long, A. A., Bourke, V. J., & Campbell, R. (2008). *Etik Kuramları*. (M. Türkeri, Çev.) Ankara: Lotus Yayınevi.
- Şahin, Y. (2011). *Yönetim Bilimi ve Türk Kamu Yönetimi*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.